

Nijmegen '35 - '45. Drie joodse getuigenissen

In deze documentaire vertellen drie Joodse Nijmegenaren over hun leven net voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog. Ter introductie is er aandacht voor geboden en verboden die Joden in oorlogstijd kregen opgelegd (aanmeldingsplicht bij de gemeentesecretarie, het dragen van de gele ster, de verboden op bloeddonatie, radiobezit en uitoefenen van vrije beroepen). Er zijn oude filmopnamen van de Hezelpoort, de Benedenstad, het gemeentehuis en Duitse soldaten bij De Vereeniging. De drie getuigen vertellen hun ervaringen aan interviewer Frank Eliëns.

Vervaardiger(s): Gemeente Nijmegen, Frank Eliëns, Toine Heymans, Bart Noordijk

Datering: 1995

Documentnummer Regionaal Archief Nijmegen: VID588

Klik op de link hieronder om de documentaire te bekijken:

https://studiezaal.nijmegen.nl/detail.php?nav_id=5-1&positie=0&id=1783854

Harry van Geuns

Harry van Geuns verhaalt over het pension waar zijn familie Duitse vluchtelingen opving, de razzia van 18 november 1942, het transport vanuit de HBS (Kronenburgsingel) naar concentratiekamp Westerbork, de selectie in kamp Birkenau, de bevrijding uit Bergen-Belsen en de terugkomst in Nijmegen. Hieronder volgt de transcriptie van het interview met hem:

Transcriptie van het interview met Harry van Geuns

[08:15] Wij waren dus met z'n vijven, vader, moeder, een zuster die 6 jaar ouder was dan ik, een broer die vier jaar ouder was dan ik en ikzelf. Zo zag ons gezin Van Geuns eruit. Heel merkwaardig is, ik ging dus naar een openbare school, een openbare lagere school en ik kan mij niet heugen dat ik last heb gehad met mijn Joodse afkomst of dat er de nadruk op gelegd werd door anderen, door andersdenkenden, van mijn Joodse afkomst. Waar ik woonde, in de Burghardt van den Berghstraat, is er wel eens een uiting van antisemitisme geweest, van een paar zonen van een bekend garagehouder in Nijmegen, die had toen een garage in de Holtermanstraat, die dus vanwege mijn Joodse afkomst mij dus in het donker bespuugd

hebben en uitgescholden hebben. Maar toen was ik misschien een jaar of acht, negen. Dat heeft natuurlijk wel een enorme indruk op me gemaakt.

En toen moest bij ons nog, ons gezin moest gevoed worden en mijn moeder, in haar jeugd heeft ze koken geleerd en toen is dus het idee opgekomen om een koosjer pension. Wij hebben dus in de loop van die nare jaren na 1933 tot aan 1940 toch een hele stoet van vluchtelingen opgevangen in die zin dat ze bij ons tijdelijk een verblijf vonden. Wij konden als Nederlanders ons gewoon niet voorstellen wat er in Duitsland aan de hand was. Wij konden ons nog minder voorstellen dat iets dergelijks ooit in ons kikkerlandje zou kunnen gebeuren. Je ziet langzamerhand dat het culmineert tot de ster dragen, dat was een enorme vernedering, dat je die ster moest dragen, dat je dus inderdaad gestigmatiseerd werd. En de reactie in Nijmegen de eerste dagen was vrij positief. De mensen namen de hoed - men droeg toen nog hoeden - voor je af als teken dat ze protesteerden, maar zelf had je niet het idee dat dit het begin was van een reeks maatregelen waar aan het einde geen hoop meer was.

En via publicaties in het Nieuw Israëlitisch Weekblad kregen wij dus wekelijks instructies via de Joodse Raad die haar instructies weer kreeg van de bezetter wat ons te wachten stond, respectievelijk hoe wij onze voorbereidingen moesten treffen om , en dat werd ons gesuggereerd, of misschien hebben wij het onszelf gesuggereerd, om naar een werkkamp te gaan. Eigenlijk het onderduiken op zichzelf dat is althans bij mij nooit overwogen. En ik was toen 16, 17 jaar, 18 jaar, dus ik voelde mij langzamerhand wat verantwoordelijk voor mijn ouders, die toch ook niet meer de jongste waren, en bovendien had ik toch het idee dat wij te arm waren om ons een onderduik te kunnen veroorloven. Bovendien was er van niemand enig aanbod.

[23:05] Dat was die bewuste 18e november 1942 toen de grote razzia op de Nijmeegse Joden dus plaatsvond en dat was dus in de namiddag bekend dat wij 's avonds van huis gehaald zouden worden, en dat is dan ook gebeurd. Wij hebben dus de spullen gepakt en we hebben gewoon zitten wachten tot de politie aan de deur kwam toen het donker was, uiteraard der zaak. En heeft ons gebracht naar de lokaliteit waar verzameld werd, de oude HBS aan de Kronenburgersingel. Ja, de sfeer was zoals die eigenlijk ook al eerder was gewoon een sfeer van mensen die de gebeurtenissen gelaten over zich heen lieten komen, die ook geen andere keus hadden dan te ondergaan wat ze moesten ondergaan. Omdat ze dus in de steek gelaten werden, door iedereen in de steek gelaten, ze waren eigenlijk rechteloze mensen. Ja, wij, ik ben dus de andere ochtend naar het station gebracht met de anderen natuurlijk en in een personentrein gestopt, die daar toch enige uren heeft gestaan bij dat viaduct van de Graafseweg. En een groot aantal Nijmegenaren hing uit nieuwsgierigheid over de reling van dat viaduct om te kijken naar ons en werd verder niets gedaan, alleen gekeken. Er werd geen hulp geboden, er werd niks gedaan. Dus toen de Joodse gemeenschap dus in Nijmegen afgevoerd werd naar Westerbork.

Mijn ouders zijn enige dagen na hun aankomst op transport moeten gaan naar Auschwitz en tot mijn stomme verbazing stond ik niet op de transportlijst. Toen heb ik dan – ja wat moet ik dan, ik kan toch niet op de hei blijven, ik kan bij niemand onderdak vinden, bovendien, en dat typeert de naïviteit waar ik het al verschillende keren over heb gehad – wil ik weten wat er met mijn familie gebeurd is. En toen ben ik inderdaad dus de andere dag op transport gegaan naar Auschwitz. Als je aankomt op zo'n perron, ja een paar dagen heb je dus in een

beestenwagengebied gebivakkeerd met alle ellende van dien en dan word je uit zo'n wagen gejaagd, opgejaagd, en dan kom je dus inderdaad in Birkenau waar we aankwamen, niet in Auschwitz, in Birkenau, en dan kom je door een selectie, wat je niet weet, ik wist dat niet, anderen misschien wel, maar ik wist het niet. Dat je door een selectie zou komen van 'Jij gaat werken en jij blijft hier.' En toen stonden wij in een gang opgesteld en toen vroeg ik aan een van de gevangenen van 'Kan ik soms informeren waar mijn familie gebleven is?' En toen zei hij 'Ja' en toen zei ik 'Waar dan' en toen wees hij met een vinger naar boven toe. Op dat moment word je onmiddellijk volwassen. Dat is onvoorstelbaar.

[35:51] Ja, nadat dus toen de geallieerden nog dichterbij kwamen in Noordwest-Duitsland, werd ik geëvacueerd naar Bergen-Belsen en daar ben ik tenslotte bevrijd. En toen kort daarop, wilde ik dus naar huis, tussen aanhalingstekens, terug, en toen ben ik gerepatriëerd naar Brussel en van daar op de trein gezet na enige dagen, na enige tijd, ik heb geen begrip van tijd, en op de trein gezet en ik ben bij Roosendaal het land binnengekomen en naar Nijmegen gegaan. En ja daar stond ik dan op een avond op het mij eigenlijk onbekende stationsplein – op dat moment onbekend omdat het een puinhoop was. Nijmegen frontstad. Ja, terug. Wie is er van de familie over? Dat was je eerste gedachte en die gedachte die heeft mij nog jaren achtervolgd. Overal waar ik kwam, waar ik dacht bekende gezichten te zien. Dan schrok ik, ja misschien toch. En dat blijft jaren bij je – maar die gedachte was het eerste wat je had. En het was daar niet.

Toen ben ik naar het huis gegaan waar ik opgehaald ben, Johannes Vijghstraat 60, en daar heb ik toen aangebeld en daar was dan nog, woonde nog een mevrouw die in 1942 bij ons huishoudster was en die woonde daar nog steeds en die begroette mij van 'Wat kom je hier doen?' En toen zei ik: 'Ja, ik wou hier toch slapen want ...', en toen zei ze: 'Dat kan helemaal niet, want het huis is vol'. Toen zei ik: 'Waar moet ik dan naar toe, moet ik dan op de stoep slapen?' 'Nou ja, je kan hier één nacht slapen en dan moet je wel zorgen dat je een ergens ander een onderdak hebt.' Dat was mijn ontvangst in Nijmegen.

[44:24] En als je dan, achteraf, komt tot die genocide die er gebeurd is en je toch dus denkt 'Ja, misschien zit daar een bedoeling achter', dan zou ik dat misschien als voormalig orthodox Jood nog kunnen accepteren. Alleen blijf ik met een vraag zitten – hoe zit het met de kinderen? Wij moeten nog steeds blijven hopen door erover te praten en ons nageslacht daarover te informeren dat het zo lang blijft doorklinken tot de mensen eindelijk eens een keer verstandig worden. *V: Dat is de zin van het herdenken?* Dat is absoluut de zin van het herdenken. [Einde]

Dinie van Vuuren-Vrengel

Mevrouw Dinie van Duuren-Vrengel (1921 - 2.11.2012) spreekt over het verbod om met christenen om te gaan, de avondklok en haar onderduikadres (Doddendaal 21). Zij maakte de bevrijding in Nijmegen mee. Hieronder volgt de transcriptie van het interview met haar:

Transcriptie van het interview met Dinie Vrengel

[18:18] Je was één met allen, hé, nee nooit, en we zijn ook nooit uitgescholden of zo, wat toch wel veel Joodse kinderen wel ondervonden hebben. Maar op die openbare school, dat was de school van meneer Wils, dat vergeet je niet, heb ik nooit enige hinder ondervonden. Je was gewoon een met allen. Van de lagere school ben ik naar de Mulo gegaan, dat was toentertijd in de Gerard Noodtstraat. Dat was ook een openbare Mulo, en daar had je ook weer je vriendinnetjes, hé, zelfs nog wel een Duits meisje herinner ik me, die in Beek woonde, waar ik regelmatig thuis kwam, hé. En waar je ook leuk ontvangen werd. Ik bedoel, vijandschap heb ik nooit van de Nederlandse bevolking ondervonden, of van de Nijmeegse bevolking, laat ik het zo zeggen. En dan werd er in de kerken, dan werd er gepredikt dat als de mensen personeel nodig hadden, dat ze dan katholiek personeel moesten nemen want er was in die tijd een grote werkeloosheid. Alleen bij de HEMA maakten ze een uitzondering, wat een Joodse firma was, want ik herinner me dat mijn zuster een tijd lang bij de HEMA heeft gewerkt.

Dus toen de oorlog uitbrak, in 40, toen woonden wij in de Begijnenstraat. En op een gegeven moment hoorden wij dan allemaal vliegtuigen in de lucht. En we hoorden schieten, en we gingen eens buiten de deur kijken, dat was om vier uur in de nacht. En toen zagen we de tanks al de Stikke Hezelstraat af rollen. Met allemaal nazi-emblemen en zo. En het eerste wat m'n vader deed, dat vergeet ik nooit, daar hadden wij zo'n uithangbord daar hangen, en dat was het uithangbord eraf halen. Dus dat was al een paar maanden later dat de vergunningen ingetrokken werden van die nog wat stiekem bij enkele mensen die die goed kende en waar hij naartoe ging, maar het was toch heel gevaarlijk als ze je met handel zagen want dat ging vroeger allemaal met de fiets.

Het geld dat op de banken stond werd in beslag genomen, door de Lippmann & Rosenthal. Dus dat werd ook ingepikt. En je mocht niet meer in de parken en je mocht niet meer in de tram want die tram reed door de hele stad. Werd ook verboden. En mijn moeder die deed dat toch, mijn moeder zag er absoluut niet Joods uit, maar die zei 'ik doe dat toch'. Je mocht niet meer, het ergste vond ik nog, je mocht niet meer met christenmensen omgaan, of de christenmensen mochten niet meer met ons omgaan, want daar stonden ook straffen op. Je mocht 's avonds, mochten wij als Joodse mensen na acht uur niet meer op straat. In de winkels mocht je pas kopen, als Joodse mensen, na vier uur. En dan was er niks meer.

Nou ik heb hem wel gedragen. Want ik durfde niet zonder ster te gaan omdat er te veel mensen waren, en vooral wij woonden in de Begijnenstraat, en tegenover, precies tegenover ons woonde een NSB-familie. Dus als ik zonder ster de deur uitging, durfde ik dat niet. Dus wij kregen de persoonsbewijzen want wij hadden formulieren ingevuld dat wij vier Joodse grootouders hebben. Dus wij hebben ons eigen doodvonnis getekend kun je wel zeggen. Want op dat papier werd je al veroordeeld. Je kreeg een persoonsbewijs met een 'J' erop. Mijn zuster is de eerste die ging onderduiken. En toen hebben ze haar gepakt met die Joodse onderduikers, met die Joodse jongens die uit dat kamp kwamen en die zij naar een

onderduikadres zou brengen. En toen is ze met die jongens doorgestuurd, naar Auschwitz. Dat is met mijn zuster gebeurd.

En dan zeiden ze, ja, zei de Joodse Raad, als jullie gaan, als je gaat, dan word je gezin met rust gelaten. Zodoende zei mijn vader, we duiken dan maar niet onder. Als ik dan naar dat werkkamp moet, de Wittebrink, in Hummelo, vind ik niet erg, dan zetten ze me maar aan het werk, maar dan mag ik hier blijven en jullie mogen ook thuis blijven. Dus wij geloofden die fabeltjes natuurlijk. In augustus 42 is mijn vader, ik weet nog goed, ik bracht hem naar het station, en mijn moeder was niet in staat om mee te gaan, die was zo emotioneel, dat ze tegen me zei 'Ga jij nou maar met hem mee'. Dus ik ben met hem mee gegaan. Ik weet nog goed, dat was het oude station Nijmegen, dat was met zo'n draaideur en er waren nog meer jongeren en mensen die ik kende. En dat mijn vader door die draaideur liep en dat ik dacht ik zie hem nooit meer terug. En ik ben weer huilende naar huis gegaan. Dat was het laatste wat ik van mijn vader gezien heb.

[26:39] Ik zei tegen mijn vriend 'ik duik niet onder'. Ja zei hij, je moet onderduiken, want als je niet onderduikt en ze halen je vandaag of morgen op, dan zie ik je nooit meer terug. Want we hadden een onderduikadres, dat had mijn vriend Harry verzorgd, op de Nieuw Nonnendaalseweg 21, dat vergeet ik mijn leven niet.

Er werd zo idioot hard op die bel gedrukt, er is vast wel alarm. Toen zei ik, nou, dat is voor ons, dat is voor mij en mijn moeder, dat voelde ik gewoon. Ik zeg, die NSB-ers aan de overkant, die zullen wel verraden hebben dat wij nog tegen acht uur, of mijn moeder na achten, de deur uit gegaan zijn. En nou komen ze ons halen. Die hebben misschien wel gezien waar we naartoe gingen. Die komen ons ophalen. Er was iets verschrikkelijk ergs aan de hand, en dat begrepen zij natuurlijk wel. Ik zei, je zijn gezocht, wij moeten vluchten, we kunnen niet meer ons huis in, dus laat ons er maar uit. Ja ze wisten natuurlijk niet hoe gauw ze ons weer kwijt moesten. Dus stonden wij in die bakkerij en die had een uitgang die kwam uit achter op de Hessenberg. En ik weet niet, als je me vraagt, hoe ben je van de Hessenberg gevlucht naar de Nieuwe Nonnendaalseweg, ik weet niet meer hoe we d'r gekomen zijn. Ik weet niet meer hoe we gelopen zijn. In paniek. We durfden ook niet hard te lopen want dat zou de aandacht trekken. En ik zei nog tegen mijn moeder, denk erom als ze de deur opendoen, meteen naar binnen stappen want ik weet niet of ze ons dan nog wel nemen.

Maar ja, erg welkom waren we niet, maar ze namen ons natuurlijk, dat voelden wij wel, niet uit menslievendheid maar echt vanwege het geld. Dus te eten kregen we daar wel, het was niet veel natuurlijk, die mensen hadden zelf ook niet te veel, maar ze waren nooit eens dat je zei vriendelijk of aardig of begrijpend. Ergens beseften ze niet wat wij allemaal doormaakten. En één keer hebben we gehad dat we zaten te eten en dat er onverwacht mensen kwamen en dat ze ons in zo'n ruimte zetten, zo'n soort heel klein kamertje waar het steen- en steenkoud was want het was inmiddels winter geworden. En dat we daar uren gezeten hebben, en dat we niet durfden te ademhalen, we waren doodsbenuwd dat we zouden gaan hoesten want die mensen die hadden bezoek gekregen en dat bezoek ging alsmaar niet weg. Bij die mensen zijn wij geweest van twee oktober tot de Kerst.

Tot op een dag kwam mijn vriend dan, toen zei die nou, hij zegt, die oudste zoon van Minco die is uit Westerbork ontvlucht en die zit ondergedoken bij Bergmans op de Weurtseweg, zei die, bij dat benzinstation. 'En nou hebben ze jullie uitgenodigd om daar eerste kerstdag 's

avonds te komen voor een dinertje, voor te eten'. Nou dat was wat, wij mochten de deur uit. Hij zegt, 'Zo gauw het donker is, kom ik jullie halen, en die moffen zijn de eerste kerstdag misschien niet zo op hun qui-vive.' Ik moet zeggen, ik was voor die Duitsers minder bang als voor de NSB-ers. Dus we hebben daar voor ons een heel gezellige avond gehad, we hebben met Nat Menco gesproken die daar ontvlucht was, dat hij mijn vader nog had gesproken in Westerbork en dat hij mijn vader had mee willen nemen. Maar mijn vader zei 'Ik ben een handicap voor jullie', want daar gingen meer jongeren vluchten uit Westerbork. En 's avonds, we wilden dan teruggaan, want je moest natuurlijk voor twaalven binnen zijn, je mocht na twaalven mocht er niemand meer over straat lopen, het was tegen elf uur geloof ik en ligt daar een brief in de bus dat ze ons niet meer ontvingen, ze deden de deur niet meer open want ze wilden ons niet meer hebben. En we hoefden niet te proberen aan de deur te komen.

Nou, dus ja wat moesten we toen doen? Daar stonden we. En toen zei mijn vriend, ik weet een adres waar je onder zou kunnen duiken, dat is bij een broer van mijn moeder. Laten we daar maar naartoe gaan. En ik vergeet nooit, we liepen de Ubbergseveldweg over en hier en daar zag je een heel klein lichtje branden, dat vond ik mooie huizen daar, dacht ik, hé, zou daar nou ergens in een van die huizen geen plekje voor mij zijn. Ik weet nog goed dat we allebei hand in hand huilende over de straat liepen. En toen kwamen we in de Iepstraat en daar belde ik aan, belde hij aan. En toen schoof hij mij naar binnen, en toen zei die 'ja hier is Diny', maar ze kenden mij al wel want die tante hielp veel bij mijn schoonmoeder in de levensmiddelenzaak, en 'is het goed dat ze hier een paar weken komt?' Ik werd leuk ontvangen, en hartelijk, en ik voelde meteen dat ik daar welkom was. En dat ik bij mijn tante in bed ben gaan liggen en dat ze tegen me zei, toen ik goed en wel, 'je kunt zeker niet meer terug hé?' En toen ben ik daar gebleven, vanaf kerst 42 tot september 44.

De ergste ervaring was dat ik niet wist waar mijn moeder en mijn vader en mijn zuster waren. En dat ik niet wist. Soms kon ik geen hap door mijn keel krijgen. Dan dacht ik ja die hebben misschien niks te eten en ik zit hier maar in een warm huis, in een veilig huis, tenminste naar mijn gevoel voelde ik me daar veilig. En ze waren hartelijk en lief voor mij. Dat was zo'n tegenstelling met mijn eerste onderduikadres.

[38:06] En ja, het drong helemaal niet goed tot me door geloof ik. Ik ben wel zo de deur uit gevlogen, de straat op. Ik weet nog wel dat mijn vriend heel erg kwaad was, maar de mensen stonden toen allemaal te juichen en ik zag die tanks, ik geloof geen Canadezen, dan keek ik zo het raam uit, en toen was ik niet meer te houden, ik vloog ook de straat op. En toen was mijn vriend nog kwaad, en zei, 'ja jij vliegt dan de straat op en iedereen heeft jou gezien maar wie zegt dat die moffen niet terug komen?' Ik heb er helemaal niet bij nagedacht. Ja God, ik was toen ook pas 21, 22 jaar. Ja. Nee, toen was ik 23. Ja, dus je dacht er niet bij na, je vloog ook, iedereen vloog de straat op. Bevrijding.

[43:29] Kijk het allerergste kunnen ze niet weergeven. De honger, de stank, de pijpen die rookten in die kampen. Dat kunnen ze wel op de televisie zien, maar de honger en de stank, dat kunnen ze toch niet zo weergeven. Dan is alleen de werkelijkheid van de mensen die er nog zijn, die het overleefd hebben, die dat kunnen vertellen. God zij dank ben ik daarvoor gespaard gebleven omdat er toch nog wel goeie mensen waren die mijn leven gered hebben. Anders was ik er beslist niet meer geweest. Als ik dat alleen had moeten doen, was het

onmogelijk geweest. En de jeugd kan ik niet genoeg waarschuwen. Geloof het verhaal! En ik vertel alleen maar de waarheid. Helaas.

Louis de Wijze

Louis de Wijze (30.5.1922 - 20.7.2009) getuigt van de antisemitische houding van directeur Burgers van de HBS-A (Bijleveldsingel), het verbod op radiobezit en het verplichte opzeggen bij voetbalvereniging Quick. Wiebe, De Ruiter, Wanders en Verstappen arresteerden hem. Via Westerbork kwam De Wijze in kamp Birkenau. Hieronder volgt de transcriptie van het interview met hem:

Transcriptie van het interview met Louis de Wijze

[17:27] Het gezin was een gezin met drie kinderen, twee zussen en ik. En wij verschilden dus precies twee jaar. Mijn oudste zus Elly, dan kwam ik, en mijn jongste zus Kitty. En wij hadden denk ik een normaal burgerlijk gezin. We waren liberaal Joods. Dat ik na die derde klas verhuisd ben naar de HBS-A op de Bijleveldsingel. En daar was de directeur meneer Burgers. En die meneer Burgers, dat bleek later, was een fervente voorstander van het Duitse opdringende nationaalsocialisme mag je wel zeggen. Het was een klein mannetje. En ik weet nog als de dag van gisteren toen we eindexamen deden, en dat was in mei 40 toen de Duitsers net binnen waren, dat bij het uitreiken van het examen hij zei: 'De Wijze, voor jou is er vast een plaats in Palestina.' Toen die oorlog er kwam, de Duitsers waren er bijna zes dagen, bezoek kregen van een jongeman, Herbert Ahrend, en die woonde dacht ik in een hele grote villa op wat de Nassausingel is, Kronenburgersingel, het waren Duitsers natuurlijk, want Ahrend met een 'h', dat was al verdacht en die kwam na zes dagen, die kwam onze radio in beslag nemen. Ik denk dat wij de eerste Joodse mensen zijn geweest in Nijmegen waarvan de radio werd in beslag genomen. In de jaren vlak voor de oorlog was ons huis een doorgangshuis voor Joodse kinderen die door hun ouders uit Duitsland werden gestuurd om, wat later bleek, aan vernietiging te ontkomen. En in dat huis, aan die Pontanusstraat, daar was het een va-et-viens van Joodse kinderen. Een ervan was een meisje uit ik dacht Mainz of Mannheim, Inge Meierhof. Die bleef bij ons, we vonden dat zo'n lief kind. De ouders zijn nog een keer geweest, en toen zeiden we laat dit kind maar bij ons blijven. Er kwam dus een soort salamitactiek van vervolging aan in die jaren en dat werd steeds erger, tot het moment dat je gedwongen werd om een ster te dragen. Ik had al in 41 een bericht van Quick dat Joden geen lid mochten zijn

volgens de voorschriften, en dat ik dus mijn lidmaatschap op moest geven, eruit werd gezet. Dus toen in 41 dat bericht kwam, niet meer bij Quick, toen heb ik dus het voetballen moeten vergeten, met heel veel gedoe. In Nijmegen was er eigenlijk niet zoveel antisemitisme. Opmerkelijk was, en is, vind ik, dat er een aantal mensen die ik kende NSB-er waren, ook families waar wij me omgingen, in de buurt, en die zeiden, op het moment dat wij daar stonden, laten we naar achteren gaan, het begint hier te stinken. Dat was de meest ergerlijke vorm van antisemitisme die ik met moeder en mijn zussen ervaren heb. Iets wat ik nooit vergeet want het beeld is nog steeds bij me, op de tram, daar op het voorportaal. De Joodse Raad is een keer geweest in het gebouw van de Gerard Noodstraat om instructies te geven wat men moest doen ten aanzien van een mogelijk vertrek. Dat was als het ware een soort les die je kreeg, rugzakken, je naam opschrijven met je geboortedatum, warme kleding. Kortom, om voorzieningen te treffen voor een vertrek zonder dat daar bij verteld werd wat het feitelijk inhield. Dus weggaan, deportatie, het kwam allemaal minstens over dat je weggestuurd zou worden omdat er daar werk verricht moest worden, werkkampen. Er is nauwelijks iets gesuggereerd, ook maar niet het minste, over een mogelijke vernietiging. En pas tegen twaalf uur 's avonds werd er gebeld. En toen stond daar op de stoep Wiebe, met De Ruiter. Wiebe kwam met De Ruiter of met Wanders, Wiebe en Wanders, dat waren zo'n beetje de drie die ik kende, behalve die Verstappen, die dus de baas was zo'n beetje van die bende, en die zeiden dat we mee moesten gaan. Wat telde was het getal mensen. Er moesten zoveel mensen zijn. En er was een familie van vijf mensen waarvan [...] die was ondergedoken. Dus de lijst was er, wij waren allemaal bekend natuurlijk omdat wij ons al lang van tevoren hadden moeten melden met de Joodse grootouders aantallen. Toen heeft men dus gezegd, een gezin van vijf 'O, dat zijn de De Wijzes'. Mijn zus was er niet maar daarvoor in de plaats was Inge Meierhof, ons pleegkind, dus het klopte met die vijf.

[32:56] De eerste dagen in Westerbork was een complete chaos. Daar waren dus 17.000 mensen, dat wisten we toen niet, maar 17.000 mensen zijn toen in één nacht overgebracht naar Westerbork, en daar waren geen voorzieningen voor, dus het was een ongelooflijke puinhoop, chaos. We stonden daar op dat kamp, op dat appèlterrein. We zijn toen in barakken ondergebracht, waar dus een paar honderd mensen in konden, met een paar duizend. Dus een complete ramp. De situatie in Westerbork veranderde voor ons in zoverre. Wij raakten een beetje ingeburgerd in het systeem daar. Dus wij hadden regelmatig een voetbalwedstrijdje, met elkaar, tegen dus alte Lagerinsassen of onderlinge teams. En eenmaal in zo'n team word je dan ook beschouwd als bij het kampgebeuren te horen. En dus werd er bij het opstellen van de lijsten rekening mee gehouden dat die mensen voorlopig maar moesten blijven. Zolang er genoeg ander transport-, hoe vreselijk dat ook klinkt, materiaal was. Tot dat een ochtend, ik meen dat dat 16 februari 43 was, mij ouders op de lijst stonden, met het pleegzusje. Ja en toen kwam er dus familieberaad, wat doen we. Dat is een enorme strijd geworden, welles of nietes, en ten slotte hebben ze ons gesmeekt om te blijven. En dan krijg je een afscheid waarvan je niet vermoed dat het het laatste afscheid is, maar naarmate de dagen verstrekken, en met name toen ik dus daar ginds aankwam, besefte ik wel dat de overlevingskans iedere seconde minder werd. Auschwitz, en dat betekende dus praktisch zeker dus vergassen, en verbrand. En zo hadden wij dus eigenlijk een goede groep. Maar die groep werd toen door de commandant, werd aangewezen om als represaille weggestuurd te worden en dan kom je dan in wat later bleek Birkenau te zijn. Daar werd je rondgejaagd als beesten. Van de SS'ers met honden. Dat deden ze dus met een pen met een soort Oost-

Indische inkt prikten ze dat erin. Dat was wel pijnlijk, maar niet zo dat het niet was uit te houden. Vanaf dat moment ontgaan van al je haren, van je kleding, naakt, dan ben je dus niet meer Louis de Wijze maar dan ben je nummer 1755654 CH. En dat is een keerpunt in die tijd, op dat moment ben je dus een ander iemand en dan weet je dus dat je naar buiten toe geen enkele identiteit meer hebt anders dan je nummer.

[39.01] Op 9 juni 45 ben ik dan weer terug in Nederland. Met een Dakota, met de meeste liggende patiënten daarin, kwamen we aan op vliegveld Welschap, eigenlijk op een weiland. En daar stond een douanemeneer van de Nederlandse overheid ons op te wachten als begroeting, en vroeg of we wat aan te geven hadden. Dat was achteraf beschouwd heel erg beschamend. En toen ben ik met een bus, het was zo'n oude legertruck, zo'n Dodge legertruck met zeil, achterop een hele hoop mensen, en die bracht een aantal mensen terug, en ik werd afgezet op het station in Nijmegen. En ik ben toen regelrecht doorgelopen naar de Madurastraat, naar mijn vriend André Verwaaij, dat huis, en werd daar met open armen ontvangen. Er stond daar in de gang een kinderwagentje en daar lag het baby'tje in mijn zus, Elly, de oudste. En daar hoorde ik meteen dat mijn zus Kitty ook al terug was uit Theresienstadt. Op zichzelf was dat natuurlijk wonderbaarlijk dat wij er alle drie weer waren.

[42:42] Moeten we niet eens een keer ophouden met herdenken? Ik ben het daar totaal mee oneens. Iets van dien aard, wat zo gebeurd is, zo bestudeerd gebeurd is, zo geadmistreerd gebeurd is, die vernietiging van mensen, van onschuldige mensen, van kinderen, van mensen van honderd jaar, dat kun je dus niet zomaar voorbij laten gaan, ook in de toekomst. Dat moet altijd een hele bijzondere geschiedenis blijven. En ik zal dus doen wat ik kan om steeds weer dit aan jonge mensen te vertellen. En ik hoop dat ze daar dat wat lering uit trekken.